

ІВАННІКОВА ЛЮДМИЛА

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

IVANNIKOVA LIUDMYLA

a Ph.D. in Philology, senior research fellow at Ukrainian and Foreign Folklore Studies Department of the Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine

Бібліографічний опис:

Іваннікова, Л. (2022) [Рецензія] Фольклор українців півночі Молдови: пісні та речитативи / записали, упорядкували Надія Пастух та Ольга Харчишин. Нотні транскрипції Анни Черноус, Христини Попович. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2020. 800 с., із іл. Народна творчість та етнологія, 3 (395), 126–130.

Ivannikova, L. (2022) [Review] Folklore of Ukrainians of the North of Moldova: Songs and Recitatives. Recorded and compiled by Nadiya PASTUKH and Olha KHARCHYSHYN. Note transcriptions by Anna CHERNOUS, Khrystyna POPOVYCH. Lviv, Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine, 2020, 800 pp., ill. *Folk Art and Ethnology*, 3 (395), 126–130.

[Рецензія] Фольклор українців півночі Молдови: пісні та речитативи / записали, упорядкували Надія Пастух та Ольга Харчишин. Нотні транскрипції Анни Черноус, Христини Попович. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2020. 800 с., із іл.

Насамперед постає питання, чи багато зробили українські фольклористи для вивчення фольклору нашої діаспори в різних країнах. Чи багато здійснювали туди експедицій, результатом яких стало видання класичних академічних збірників фольклору? На жаль, пригадати можу лише кілька резонансних наукових видань: «Народні пісні українців Зеленого Клину / записи Василя Сокола; нотні транскрипції Лариси Лукашенко» (Львів, 1999, 272 с.), «Традиційні пісні українців Північного Підляшшя за матеріалами експедицій 1999–2001 років Лариси Лукашенко та Галини Похилевич» (Львів, 2006, 308 с.), «Народні пісні українців Банату (Румунія) / записи Івана Хланти, розшифрування мелодій І. Лібер» (Ужгород, 2009, 744 с.) та монографію Надії Супрун-Яремко «Українці Кубані та їх пісні» (Київ, 2005, 784 с.), яка вміщує і солідну збірку пісень. Рецензована книга – п'ята в цьому переліку, до якого долучилася й група львівських фольклористів.

Перед нами справді унікальне видання, яке, на мою думку, буде мати і вже має широкий резонанс у наукових колах не лише України, а й Молдови, Румунії та інших країн близького

зарубіжжя. Як сказано в анотації, «це видання є першим в Україні спеціальним дослідженням, що присвячене фольклорній культурі українців Молдови». До книги увійшли народні пісні та речитативи, записані протягом 2005–2009 років та 2016 року в 43 населених пунктах 10 районів на півночі Молдови. Основу видання становлять народні пісні в записах Ольги Харчишин та Надії Пастух. Це 414 пісень з варіантами, усього 608 вербально-музичних текстів. Мелодії транскрибували Анна Черноус та Христина Попович. Видання призначене для фольклористів, етнологів, етнолінгвістів, культурологів, працівників освіти та культури, а також для широкого кола шанувальників народної пісні.

Книга має дві передмови: «Від упорядниць» та «Від музичного редактора», а також три аналітичні розвідки, які відображають стан побутування фольклорної традиції українців Молдови на сучасному етапі, досвід польової роботи та музичні особливості пісень цього регіону.

Передмова Надії Пастух та Ольги Харчишин «Фольклорна традиція українців Молдови: збереженість, особливості побутування, новітні зміни в піснях та речитативах» має монографічний характер. Це ґрунтовне синхронічне дослідження пісенної культури досить вузького регіону за порівняно короткий часовий період, так званий «сучасний зріз», здійснене в широкому етнографічному та історичному контексті, починаючи з історії розселення українців на території Молдови. Це дуже важливий і необхідний для фольклористики аспект дослідження, адже він дає змогу пізнати джерела тих чи інших пісенних зразків, пояснює текстологічні й музичні особливості, контамінацію різних традицій, які в кінцевому підсумку якраз і утворюють самобутню місцеву традицію. Таке явище характерне для всіх пограничних земель, наприклад для Південної України. Дослідниці виділяють три основні групи переселенців до Молдови: вихідці з Галичини, Буковини та Покуття, вихідці з Поділля та переселенці зі Слобідської України. І справді, якщо глянути на пісенні тексти, відразу впадають в око й мовні, і сюжетно-тематичні особливості тих чи інших творів, варіанти яких широко відомі або на Поділлі, або на Буковині. І збереженість цих творів, особливо їх архаїчного обрядового пласта, просто вражає! Зрозуміло, що ці пісні були для їхніх носіїв важливим чинником самозбереження та самоідентифікації в чужому іншоетнічному оточенні. Тож не дивно, що учасникам експедиції в селах Молдови «вдалося зафіксувати низку етнокультурних реліктів, уже здебільшого втрачених на основному масиві». До таких належать детальні спогади про звичай колядування на снопі, повні й надзвичайно поетичні космогонічні коляди, багатий на архаїку обрядовий комплекс Маланки, архаїчний обряд «гейкання» (обрядова оранка), запозичений від молдаван та адаптований в українському фольклорному середовищі, жива традиція викликання дощу шляхом архаїчного обряду «похорону ляльки», похоронно-голо-сильна традиція тощо.

Ретельно досліджена авторками й історія збирання, публікації та вивчення українського фольклору в північних районах Молдови, починаючи із середини ХІХ ст. і до наших днів. Дуже важливою в науково-теоретичному плані можна вважати ту частину передмови, яка присвячена характеристиці календарно-обрядових та родинно-обрядових пісень. З неї дізнаємося про особливості побутування пісень і речитативів різних жанрів, історію їх фіксації та дослідження, стан їхньої збереженості на сьогодні, жанрову специфіку, поетику, символіку образів, про унікальні обряди, ритуали та звичаї, які супроводжуються цими піснями. Зокрема, детально описано архаїчний звичай колядування на стерні, у якому, власне, спостерігаємо єдність кінця і початку річного кола народного календаря; карнавальне дійство «Маланка», зокрема обрядовий «пляс». Цікаві відомості наведено про весняно-літній цикл обрядів та пісень, що їх супроводжують (дитячі ігри, веснянки, купальські пісні), наприклад приурочені до Великодня, дня Святого Юрія, Зелених свят, свята Купала, показана прагма-

тика цих ритуалів. Підрозділ «Родинно-обрядові пісні та речитативи» цікавий детальною характеристикою хрестинних, весільних, похоронних пісень та голосінь, які також подано в обрядовому контексті. Слід зауважити, що особливу увагу приділено весільному обряду, який зазнав значного впливу молдавського весілля: тут бачимо і викрадення молодої парубком, що був раніше закоханий у неї, і відомий з творчості Михайла Коцюбинського звичай «пекоптьор», тобто насильне сватання покритки до її кривдника. Н. Пастух та О. Харчишин відзначають і той факт, що молдавсько-румунська весільно-музична традиція (оркестри) майже повністю витіснила українські весільні пісні.

Предметом дослідження упорядників стала також похоронно-поминальна традиція і фольклор, а саме поминальні жертвоприношення, обрядовий сміх та обрядовий плач (голосіння). До оригінальних похоронних звичаїв належать звичай «містків» (зупинки похоронної процесії та перестеляння рушничків з покладеними на них калачами і ласощами), обдарування гробарів живою куркою, передавання через живу людину шматка верети й «колача» попередньому покійнику, який нібито вартував у воротах кладовища, ігри при мерці, обрядовий сміх при покійнику вночі у формі розповідання веселих історій та анекдотів тощо. Характеризуючи похоронні голосіння, автори передмови констатують факт збіднення їхньої поетики. Зафіксовано й описано також низку пародійних, сороміцьких і метафоричних голосінь (голосіння за грибами та за лялькою, яку хоронили дівчатка під час посухи).

У ще одній передмові під назвою «Польові дослідження українського фольклору півночі Молдови (2005–2009, 2016 рр.)» Надія Пастух та Ольга Харчишин діляться досвідом та методикою експедиційної роботи на різних її етапах, практикою вибору інформантів, надають повну інформацію про весь масив зібраного матеріалу (а це, крім пісень, значний пласт фольклорної прози, зокрема усних народних оповідань про розкуркулення, арешти та ув'язнення, виселення в Сибір, голод 1946–1947 рр., німецьку окупацію тощо), який ще чекає свого опрацювання в наступних томах.

Важливим внеском у сучасну етномузикологію можна вважати й ґрунтовний аналіз музичних особливостей поданих у збірці пісень, здійснений Василем Ковалем. Як самі пісні, так і їх дослідження підтверджують генетичну єдність фольклору українців Молдови із загальноукраїнською пісенною традицією, передусім з її буковинською та подільською складовими частинами. У виданні відображено й іншоетнічні нашарування, які постали протягом багатомісячних контактів українців із молдаванами та іншими народами, що проживають на цій території.

Стосовно наукових принципів укладання збірника в передмові «Від упорядниць» зазначено, що в ньому якнайповніше представлено пісні та речитативи з ознаками реліктової, глибокої архаїчності та унікальності. Перевагу надано творам у добре збереженій повній формі. Укладачі прагнули показати найхарактерніші для цього терену вияви традиції. Звернено увагу також на ті зразки, за якими можна простежити міжетнічні словесні й музичні впливи. Формуючи збірник, упорядниці намагалися витримати певні пропорції в поданні матеріалу з різних районів та сіл, а також від різних вікових та соціальних груп. Усі тексти подано без редакторського втручання. У цій же передмові розглянуто основні фонетичні та морфологічні особливості покутсько-буковинської говірки, які проявляються в піснях. Важливо, що під час упорядкування враховано не лише наукову, але й народну класифікацію пісень, подано низку народних номінацій звичаїв та ритуалів.

Книга упорядкована згідно з академічними засадами, за жанрово-тематичним принципом. Розділ 1 – «Обрядові пісні та речитативи» – охоплює такі підрозділи: «Календарно-обрядові», до яких входять пісні та речитативи зимового (колядки і щедрівки, фольклоризовані коляди, маланкові пісні, гейкання, посівання, віншування, вечорничні парован-

ки) та весняно-літнього циклу (веснянки, купальські пісні), а також «Родинно-обрядові» (хрестинні, весільні, поховальні пісні та похоронні голосіння).

Серед обрядових пісень, як уже зазначено, найбагатше представлено зимовий цикл календаря. Ці твори, як стверджують упорядники, досі активно побутують в обрядовому контексті, наприклад маланкові пісні. Ці пісні споріднені з петрівчаними. Серед них найоригінальніші пісні до плясу та гейкання, а також діалоги-віншування. Оригінальною здається й локальна традиція виконувати дитячі речитативні колядки як віншування чи поздоровлення, адже на всій території України вони існують як окремий, найархаїчніший пласт колядок і щедрівок. Вражає і значна кількість добре збережених дохристиянських коляд з типовим для Буковини сюжетом про «три товариші» – сонце, місяць і дощик. Представлено досить великий пласт християнських коляд, за жанровими ознаками споріднених із псалмами про розп'яття та воскресіння Ісуса Христа.

Оскільки систематизацію матеріалу здійснено не лише за жанрово-тематичним, а й за функціональним принципом, очевидно, саме тому до зимового циклу обрядових пісень упорядники зарахували, як сказано в передмові, «такий локальний жанр, виявлений на півночі Молдови, як вечорничні парованки, які виконували під час місцевого матримоніального парування в часі традиційних вечорниць, які розпочиналися з Пилиповим постом» (с. 10). Як свідчать автори дослідження, ці пісні вже вийшли з ужитку і зберігаються в пасивній пам'яті виконавців. Насправді ж за поетикою, структурою вірша та мелодикою вони мають усі жанрові ознаки веснянок, гаївок та петрівчаних пісень. Десятки таких творів зафіксовано нами переважно на Правобережній Україні. Це пісні з побутовими мотивами, які не мають обрядового значення, однак носії фольклору завжди ідентифікують їх або як веснянки, або як купальські пісні. Наведемо паралелі із власних записів: «Ой яром, яром, бережиною їде Іванко вечориною», «Гай, мати, гай, зашумів гай» (веснянка, Хмельниччина); «Ой за ворітьми сніжок впав, аж там Іванко з коня впав» (веснянка, Волинь); «Ой летіла пава серед села впала» (веснянка, Вінниччина, Тернопільщина); «Бриніли ріки, бриніли, аж до Галюні прямо в сіни» (Черкащина, Вінниччина); «За поповим садом три місяці рядом» (купальська, Вінниччина; веснянка, Хмельниччина); «Ой котився без село золотий півбочок» (гаївка, Львівщина) тощо. Тож, на мою думку, питання залишається дискусійним: чи є це окремий жанр фольклору, чи лише різновид пісень певних жанрів. Усе це дуже цікаво й потребує ще ретельнішого вивчення¹.

Розділ 2 – «Необрядові пісні та речитативи» – демонструє широке жанрове розмаїття пісень українців Молдови. Це – балади, співанки-хроніки, родинно-побутові, соціально-побутові, жартівливі й сатиричні пісні, пісні літературного походження та народні романси. Найбільшою повнотою матеріалу відзначається підрозділ «Соціально-побутові пісні», де вміщено козацькі, чумацькі, бурлацькі, наймитські, рекрутські, солдатські, воєнні та релігійні пісні, в окремі групи виділено пісні про народних месників та про недолю на чужині. Ще один підрозділ необрядової лірики – «Дитячі пісні та речитативи», що включає колискові пісні, молитви, забавлянки, вірші, заклички, ігри та лічилки.

Розділ 3 має назву «Іншомовний фольклор із голосу українців» і вміщає відповідно обрядові (календарно-обрядові, зокрема гейкання та родинно-обрядові, а саме весільні пісні та голосіння) і необрядові пісні та речитативи.

Завершальну частину збірки складають «Примітки й коментарі» та «Додатки». Дуже важливими в науковому плані є додатки, особливо розділ «Обрядовий контекст словами носіїв традиції». У ньому вміщено розповіді виконавців про багатство обрядів та звичаїв у минулому. Достатньо назвати такі підрозділи додатка: «Колядування на снопі», «Вечорниці. "Клаки". Ворожба "на Андрея"», «Святвечір, дерево, "носити вечерю", коля-

дування», «Обходи зі звіздою», «Спалювання дідуха», «Маланкування» (цей підрозділ займає с. 677–683 і, крім опису різночасових звичаїв, містить сценарій дійства Маланки другої половини ХХ ст. з м. Липкани (с. 681–683)), «Плугошори. Гейкання. Посівання», «Данець. Вивести дівку в данець», «Йордан», «Вечорничні парування», «Весняні ігри», «Передвеликоднє паління вогнів. Купання сонця», «Великдень», «Обрядодії на Юрія», «Зелені свята. “Русали”, “Розрови”», «Івана Купала», «Народини, хрестини», «Весілля» (с. 698–717), «Похорон» (с. 721–724), «Ховання ляльки під час засухи» (с. 724–727). Уже навіть сам перелік розкриває всю унікальність зібраних етнографічних матеріалів, аналогів яким дуже мало на сьогодні в Україні.

До додатків також належать «Список умовних скорочень використаних джерел», «Показчик виконавців», «Показчик географії записів», «Алфавітний показчик поселень», «Малозрозумілі слова та діалектизми», «Фотоілюстрації», «Умовні скорочення», «Алфавітний показчик пісень». Важливо додати, що книга ілюстрована значною кількістю фотознімків, розкиданих по сторінках теоретичної частини.

Безперечно, у короткій рецензії ми не можемо повністю розкрити всю унікальність та знаковість нового фольклористичного видання львівських науковців. Однак за едиційними принципами та рівнем наукового опрацювання польового матеріалу це один із найкращих сучасних регіональних збірників фольклору. Якщо ж урахувати ще й глибокі теоретичні узагальнення упорядників, то його можна сміливо назвати першим монографічним дослідженням пісенного фольклору українців Північної Молдови.

Примітка

¹ Детальніше див.: Харчишин О. Пісні-парованки в обрядовій традиції українців Молдови. *Міфологія і фольклор*. 2010. № 3–4 (7). С. 92–103; Харчишин О. Вечорничні пісні-парованки українців півночі Молдови: локальне, регіональне, загальнонаціональне. *Народознавчі зошити*. 2013. № 3 (111). С. 387–397.